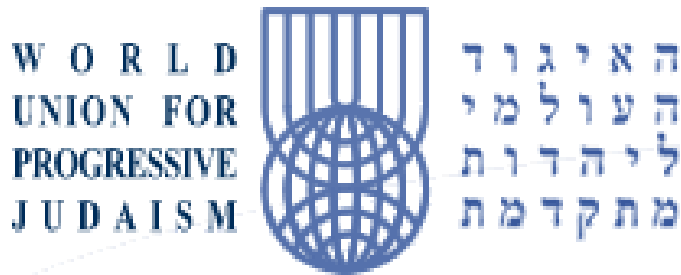

5776

Torah from Around the World

Rabbi Nechoenja, de zoon van HaKana, zegt: Ieder die het juk van Wijsheid op zich neemt, zal geen last hebben van politieke onderdrukking en van dagelijkse zorgen. Maar ieder die het juk van Wijsheid afwerpt, zal last hebben van politieke onderdrukking en van dagelijkse zorgen.

[Pirke Awot V:5. Uit: Spreuken over de Fundamenten, uitgave Amphora Books]

Sjabbat 10 oktober 2015 / 27 Tisjré 5776, Beresjiet / Genesis 1:1 - 6:8
Tanach, blz. 3 - 12
Haftara: Tehilliem 104
Tanach, blz. 1359 - 1361

Commentaar: Jonathan Sacks is oud-opperrabbin van het Gemenebest en hoogleraar filosofie.

Vertaling: Rachel Reedijk

[De oorspronkelijke Engelse tekst.](#)

Keuze, vrijheid en verantwoordelijkheid

Het is de beroemdste, meest majesteitelijke en meest invloedrijke opening van welk boek dan ook in de literatuur: „In het begin schiep God de hemel en de aarde.” Weergaloos vreemd is de manier waarop Rasji, de meest geliefde onder de joodse commentatoren, zijn commentaar

begint: „Rabbi Isaac zei: ‘De Tora zou hebben moeten beginnen met *Voortaan moet deze maand bij jullie de eerste maand van het jaar zijn.*’ (Sjemot/Exodus 12:2), het eerste gebod dat aan Jisraël werd gegeven.” Kunnen we dit lezen zoals het er staat? Suggereerde rabbi Isaac, of in dit geval Rasji, werkelijk dat het Boek der Boeken ergens in het midden had moeten beginnen, op een derde van Exodus? Dat het de Schepping van het universum stilletjes langs had kunnen laten gaan, terwijl dat, nader beschouwd, een van de pijlers van het Jodendom is? Zouden wij de geschiedenis van Jisraël kunnen begrijpen zonder de voorgeschiedenis, de verhalen van Awraham, Sara en hun kinderen? Zouden we deze vertellingen hebben kunnen begrijpen zonder te weten wat er aan vooraf ging: Gods herhaaldelijke teleurstelling in Adam en Eva, Kaïn, de generatie van de zondvloed en de bouwers van de Toren van Babel? De vijftig hoofdstukken in Genesis vormen met het begin van Exodus de brontekst van het bijbelse Jodendom. Dichter bij een uiteenzetting van de joodse filosofie kunnen we niet komen. Wat wilde Rabbi Isaac hiermee zeggen?

Hij doelde op een diepe waarheid die wij nogal eens vergeten. Om een boek goed te begrijpen, moeten we weten tot welk genre het behoort. Is het geschiedenis of legende, kroniek of mythe? Welke vragen worden hier beantwoord? Een geschiedenisboek geeft antwoord op de vraag: wat gebeurde er? Een boek over kosmologie – wetenschappelijk of fictief – gaat in op de vraag: hoe gebeurde het?

Wat rabbi Isaac ons vertelt is dat als wij proberen de Tora te begrijpen, wij hem moeten lezen als Tora, dat wil zeggen: als wet, instructie, les, richtlijn. De Tora geeft antwoord op de vraag: hoe moeten we leven? En daarom stelt rabbi Isaac de vraag aan de orde waarom het niet begint met het eerste gebod dat aan Jisraël werd gegeven.

De Tora is geen geschiedenisboek, al komen er historische gebeurtenissen in voor. Het is geen wetenschappelijk boek, al is het eerste hoofdstuk in Beresjiet/Genesis - zoals de 19de-eeuwse socioloog Max Weber opmerkte - de noodzakelijke prelude tot de wetenschap. Immers, het beschrijft de mensheid die voor het éérst naar het heelal keek als het resultaat van één creatieve wil; een universum dat derhalve eerder begrijpelijk is dan grillig en mysterieus. Het is, in eerste en laatste instantie, een boek over hoe te leven. Alles in Tora – niet alleen de mitswot (voorschriften, red.), maar ook de verhalen, inclusief dat scheppingsverhaal – staat er uitsluitend omwille van de ethische en spirituele instructies.

Het gaat van de allerkleinste details tot de meest majestueuze vergezichten op het universum en op onze plek daarbinnen. Maar het wijkt nooit af van de geconcentreerde focus op de vraag: Wat moet ik doen? Hoe richt ik mijn leven in? Wat voor mens moet ik proberen te worden? Het begint, in Beresjiet 1, met de meest fundamentele vraag die men kan stellen. Psalm 8:4,5 formuleert het zo: „Zie ik de hemel, het werk van uw vingers, de maan en de sterren door u daar bevestigd, wat is dan de sterveling dat u aan hem denkt?”

De *Oratie over de waardigheid van de mens* van Pico della Mirandola (1463-1494), het ‘manifest’ van de Italiaanse Renaissance, vormde een van de keerpunten in de westerse beschaving. In dit werk schreef hij de volgende verklaring, gericht tot de mens, aan God toe:

„Wij hebben jou, o Adam, gelaat noch talent gegeven dat jou rechtmatig toekomt, zodanig dat een plaats of een vorm of welk geschenk dan ook dat jij met voorkennis zult willen kiezen, jou toekomt door jouw eigen oordeel en besluit. De aard van alle andere schepselen

wordt gedefinieerd en beperkt door wetten die Wij hebben vastgesteld; jij, daarentegen, die niet belet wordt door dergelijke restricties, mag uit eigen vrije wil, (de wil) die wij onder jouw hoede hebben geplaatst, zelf de eigenschappen van zijn natuur ontwerpen. Ik heb jou in het centrum van de wereld geplaatst, opdat jij met deze voorsprong eenvoudiger uit kunt zien naar alles wat zich op deze aarde bevindt. Wij hebben van jou een schepsel gemaakt dat aarde noch hemel toebehoort, sterfelijk noch onsterfelijk, zodanig dat jij als vrije en trotse schepper van jouw eigen wezen (dit) naar eigen voorkeur kunt vormgeven. Het ligt in jouw vermogen om je te verlagen tot brute levensvormen. En je zult in staat zijn, door jouw eigen beslissing, om op te stijgen tot de hoogste sferen van hem wiens leven goddelijk is”.

Homo sapiens, die unieke synthese tussen 'het stof der aarde' en de adem Gods, is uniek onder de geschapen wezens in die zin dat hij geen vaststaande essentie heeft: omdat hij of zij in vrijheid keuzes kan maken. Mirandola's *Oratie* betekende een breuk met twee dominante tradities uit de Middeleeuwen: de christelijke doctrine dat de mens reddeloos verdorven is, besmet door de erfzonde, en de Platonische opvatting dat de mensheid gebonden is aan vastliggende vormen.

Het is ook een typisch joodse uitleg, vrijwel identiek aan die welke rabbijn Joseph Soloveithchik gaf in *De Halachische mens*: „Het meest fundamentele principe van alles is dat de mens zichzelf moet scheppen. Het is dit idee dat het Jodendom in de wereld introduceerde.” Het is dan ook met een sensatie van herkenning dat we ontdekken dat Mirandola een joodse leraar had, rabbijn Elijah ben Moses Delmedigo (1460-1497).

Delmedigo, geboren op Kreta, was een Talmoedisch wonderkind. Hij werd op jonge leeftijd benoemd tot hoofd van de jesjewe (Talmoedhogeschool, red.) van Padua. Tezelfdertijd studeerde hij filosofie, in het bijzonder de werken van Aristoteles, Maimonides en Averroës. (Ibn Rushd / Averroës, 1126-1198, was een islamitische jurist, arts en filosoof. Van de islamitische geleerden was hij de grootste kenner van de filosofie van Aristoteles.) Delmedigo werd op 23-jarige leeftijd benoemd tot hoogleraar filosofie aan de Universiteit van Padua. Daar maakte hij kennis met graaf Giovanni Pico della Mirandola, die zijn student en tevens zijn beschermheer werd. Uiteindelijk zouden Delmedigo's filosofische geschriften, met name zijn *Bechinat ha-Dat*, controversieel worden. Hij werd door andere rabbijnen beschuldigd van ketterij, moest Italië verlaten en keerde terug naar Kreta. Hij had verschillende joodse en christelijke bewonderaars. Toen hij jong stierf, woonden vele christenen en joden zijn begrafenis bij.

De nadruk op keuze, vrijheid en verantwoordelijkheid is een van de kenmerken die het joodse denken onderscheidt van andere systemen. Al in het eerste hoofdstuk van Beresjiet wordt het op uiterst subtiele wijze afgekondigd. We zijn allemaal vertrouwd met de uitspraak dat God de mens schiep „naar Zijn beeld, naar Zijn gelijkenis”. We staan zelden stil bij deze paradox. Als er iets is wat telkens weer benadrukt wordt in de Tora, dan is het dat God geen vorm of beeld heeft. „Ik ben wie Ik zal zijn,” zegt Hij tegen Mosjé als deze Hem naar Zijn naam vraagt.

Aangezien God transcendent is (voorbij de natuur bestaat) - het fundamentele punt uit Beresjiet - is Hij vrij, niet gebonden door de wetten van de natuur. Door de mens naar Zijn beeld te scheppen, bood Hij ons een vergelijkbare vrijheid, daarmee het enige wezen scheppend dat zelf creatief kan zijn. Het met niets te vergelijken verhaal van Gods optreden

in het begin van de Tora voert naar een zienswijze met betrekking tot de mens die eveneens zonder precedent is, namelijk dat de mens het vermogen heeft om zichzelf te transformeren.

De Renaissance, een van de hoogtepunten in de Europese beschaving, ging tenslotte ten onder. Een reeks corrupte heersers en pausen leidde naar de Reformatie, met de geheel andere opvattingen van Luther en Calvijn. Het is fascinerend om te speculeren over wat er had kunnen gebeuren als de zienswijze van Mirandola was doorgezet. Zijn laat 15de-eeuwse humanisme was niet seculier, maar diep religieus.

Hoe het ook zij, de diepe waarheid uit Beresjiet 1 houdt stand. Zoals de rabbijnen het onder woorden brachten in Beresjiet Rabba 8:1; Sanhedrin 38a: „Waarom werd de mens als laatste geschapen? Om te kunnen zeggen: Als hij het waard is, is de hele schepping voor hem gemaakt; maar als hij hem onwaardig is, zal hem worden verteld dat de mug er eerder was dan hij.” De Tora blijft Gods verheven oproep aan de mens om vrij en creatief te zijn aan de ene kant, en aan de andere kant verantwoordelijk en terughoudend, teneinde Gods partner te worden in het werk van zijn schepping.